

УДК 371(477+430)

*Ольга Сеньків, аспірантка кафедри загальної педагогіки та дошкільне виховання
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ ТА АДОЛЬФ ДІСТЕРВЕГ: ПОГЛЯДИ НА КОНЦЕПЦІЮ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ

У статті проаналізовано концепцію народного виховання в педагогічній творчості К. Ушинського та А. Дістервега. Показано їхні погляди на принцип народності у навчанні та вихованні: історія народу, його характер, культура, географічні та природні умови визначають спрямованість навчання та виховання. Розкрито, роль вчителя у формуванні особистості учня.

Ключові слова: національне виховання, самосвідомість, педагогічна спадщина, порівняльна педагогіка, форми і методи навчання і виховання, методика викладання.

Постановка проблеми. Протягом останніх років, з часу здобуття Україною незалежності, активізувалося об'єктивне, неупереджене вивчення історії вітчизняної педагогічної думки. Учені, зокрема, дослідили особливості бачення й трактування українськими вченими різноманітних аспектів громадянського, національного та морального виховання минулого педагогічної науки. Проте в сучасній педагогічній науці залишається актуальною проблема порівняльного аналізу системи національного виховання у творчій спадщині вітчизняних та зарубіжних педагогів. Вивчення цієї проблеми дасть змогу внести ще один штрих у цілісне бачення концепції народного виховання підрастаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень. Серед дослідників, котрі торкалися деяких аспектів досліджуваної проблеми, слід назвати: О. Сухомлинську, В. Вихрущ, В. Мосіященко, Л. Медвідь, В. Торопову, Ю. Русначенку, А. Сбруєву та інших. Однак у їхніх працях розкриваються лише частково паралелі педагогічної творчості К. Ушинського та Адольфа Дістервега щодо концепції народного виховання. У статті робиться спроба заповнити цю прогалину.

Мета статті – розкрити паралелі педагогічної творчості К. Ушинського та Адольфа Дістервега стосовно концепції народного виховання.

Виклад основного матеріалу. К. Ушинський та А. Дістервег жили в одну історичну добу, обстоювали і пропагували прогресивні ідеї свого народу, пройшли складний життєвий шлях, терпіли переслідування й утиски влади через свою позицію. Будучи директором учительської семінарії в Берліні, Адольф Дістервег у 1832 р. організував педагогічне товариство, а в 1840 р. –

“Нове берлінське вчительське товариство”. Однак за вільнодумство та симпатії до знедолених зазнав репресій з боку прусського уряду і у 1847 році був звільнений з посади директора семінарії [4, 350].

Схожа сторінка була і в біографії нашого великого співвітчизника – К. Ушинського. У 1859 році він був призначений інспектором Смольного інституту, закритого жіночого привілейованого закладу, де інші предмети, окрім французької мови викладалися на низькому рівні. Вчений-педагог виступив справжнім реформатором, знищив становий підхід до освіти (поділ на “благородний” та “міщанський” відділи), запровадив семирічний термін навчання, ввів нові плани та предмети, запросив на роботу висококваліфікованих фахівців та започаткував викладання предметів рідною мовою. Але всі ці прогресивні починання не отримали підтримки у владних структур, а відтак вчений зазнавав переслідування впродовж усього життя. За сфабрикованим доносом попа Гречулевича у січні 1862 року К. Ушинського звільнили з посади. Після цього він був змушений займатися лише науково-методичною діяльністю.

Наріжним каменем у педагогічній спадщині обох вчених була ідея народності у вихованні. Зокрема, К. Ушинський був одним із першим вітчизняних педагогів, хто глибоко усвідомив, що навчання і виховання є ефективними лише тоді, коли вони втілюють у собі національну ідею. Цю проблему він глибоко вивчав та вивчав засобом творів провідних європейських педагогів Англії, Франції та Німеччини, у тому числі А. Дістервега [3, 44 – 45].

Основою педагогічної системи Ушинського є принцип народності, який ґрунтується на думці, що народ має право на школу рідною мовою,

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ ТА АДОЛЬФ ДІСТЕРВЕГ: ПОГЛЯДИ НА КОНЦЕПЦІЮ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ

побудовану на власних національних засадах, й повинен її мати. З'ясуванню педагогічного принципу він присвятив одну з найвизначніших праць – “Про народність у громадському вихованні” (1857 р.). Під народністю він розумів своєрідність кожного народу, нації, зумовлену їх історичним розвитком, географічними, природними умовами. Це “поля батьківщини, її мова, її перекази і життя”, тобто те самобутнє, найтипівіше і найдорожче, що відрізняє одну націю від іншої й забезпечує їй успішне функціонування і розвиток. Виховання, коли воно не хоче бути безсилим, має бути народним.

За визначенням К. Ушинського, “народність є досі єдиним джерелом життя народу в історії. Через особливості своєї ідеї, що вноситься в історію, народ є в ній історичною особистістю... Кожному народові судилося відігравати в історії свою особливу роль, і якщо він забув цю роль, то повинен зійти зі сцени: він більше не потрібний. Історія не терпить повторень. Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і зникнути в інших тілах, що зберегли свою самобутність. Особливість ідеї є принцип життя” [9, 100].

Видатний український педагог назвав народність “єдиним джерелом історичного життя держави”, “найпрекраснішим створінням божим на землі”. Це були геніальні філософсько-педагогічні ідеї великого вченого, який переконливо довів, що кожен народ, який хоче себе зберегти як націю й уникнути асиміляції, повинен мати свою державу, де плекати з покоління до покоління власну, властиву тільки йому оригінальність, через створену й застосовувану ним власну “народну” педагогіку та власну систему національного виховання.

Народна педагогіка, як і вся народна виховна мудрість, одержала в трактуванні К. Ушинського найвищу оцінку. Він перший поставив на п'єдестал почестей народну педагогіку. Він же й перший увів поняття “народна педагогіка” в широкий обіг, обґрунтувавши правомірність цього терміна в педагогічній науці, теоретично й практично довів, що народна педагогіка є золотим фондом педагогіки наукової, закликав до ґрунтовного й всебічного вивчення виховного досвіду народу.

К. Ушинський писав, що “виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу”. За його справедливим твердженням, “тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку”. А тому виховання не треба

вигадувати, бо воно існує в народі стільки віків, скільки існує сам народ; з ним воно народилося, з ним зросло, відобразило в собі всю його історію і всі його якості [9, 77].

Педагогічна спадщина К. Ушинського – вершина не тільки вітчизняної, а й світової педагогічної думки. І на таку височину він піднісся завдяки тому, що джерелом його творчості була народна педагогіка. Сторінки його творів щедро засіяні золотими розсипами народної педагогіки. Наприклад, у першій частині “Рідного слова” вміщено понад 75 відсотків фольклору щодо загальної кількості матеріалу, а в другій – половину. У “Рідному слові” Ушинський використав 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 баєчку і жарт, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також безліч творів, у тому числі й своїх, близьких за змістом і формою до народних [10, 121 – 134].

Концепція народності виховання К. Ушинського ґрунтувалася на положеннях про те, що кожний цивілізований народ упродовж століть виробив власну систему виховання і навчання, яка відповідає інтересам національного розвитку. На думку вченого, вітчизняна педагогічна наука має базуватися з урахуванням національних особливостей і відображати специфіку національної культури та виховання. З цього приводу він писав: “Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення мети” [9, 47].

К. Ушинський дає глибокий аналіз виховання в душі народності, тобто такого, яке створено самим народом і ґрунтується на національних традиціях. Історія народу, його характер, культура, географічні та природні умови визначають спрямованість виховання, стверджував вчений [9, 44 – 46]. Костянтин Ушинський вважав, що принцип народності нерозривно пов'язаний із вихованням у дітей любові до Батьківщини. Завдяки цьому в кожній дитині формується корінь духовності [10, 44].

Сутність принципу народності у творах К. Ушинського перекликаються з педагогічними ідеями його німецького однодумця – А. Дістервега. Він також уважав, що основні риси національного виховання випливають із життя народу. Цю проблему він детально досліджував у праці “Німецьке національне виховання та принцип германського життя” [2].

Проаналізувавши вирішальні фактори, які визначили історичну самосвідомість народу в часи германців, середньовіччя та реформації,

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ ТА АДЛЬФ ДІСТЕРВЕГ: ПОГЛЯДИ НА КОНЦЕПЦІЮ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ

А. Дістервег поєднав їх в одне поняття – “принцип індивідуальної свободи” [3, 52]. Будучи палким патріотом свого народу, він боровся за національну та державну єдність Німеччини, розуміючи патріотизм як постійно активне заступництво за свою націю, весь народ. Водночас К. Ушинський та А. Дістервег, захищаючи національні інтереси своїх народів, закликали поважати інші народи, вивчати їх надбання.

Світогляд Дістервега формувався під впливом просвітницької філософії і передової літератури Німеччини (Лессінга, Гете, Шиллера та ін.). На його філософських і етичних поглядах позначився і вплив І. Канта.

Заперечуючи революційний шлях зміни старого суспільства, але будучи незадоволеним ним, Дістервег вважав, що мирним шляхом можна перетворити суспільство, насамперед, через розвиток народної освіти та поліпшення навчання і виховання дітей. Визнаючи релігію в душі раціонального християнства, він у своїх працях протестував проти опіки церкви над школою і критикував церковні догмати.

Вчений вважав метою будь-якого виховання загальний розвиток людини. Вищий принцип при оцінці того, що віднесене до загального розвитку людини, буде педагогічний, другий критерій буде національний. Основа будь-якої освіти – загальнонародська, загальна для всіх дітей земної кулі, національна освіта – загальна для всіх дітей однієї нації. Суспільна народна школа, що повинна покласти основу для освіти молоді, об’єднує всіх дітей нації без огляду на стан і майбутнє покликання, поєднує загальнонародське з національним.

Велику роль в мирному перетворенні сучасних йому суспільних відносин Дістервег відводив освіті. Серед інших соціальних заходів він вимагав, щоб всі діти у віці від шести до чотирнадцяти років були охоплені державною народною школою, а для юнацтва була б організована широка мережа додаткових шкіл. Жодна дитина у вказаному віці не повинна перебувати поза школою, жодна не повинна працювати на фабриці чи за прядкою [3].

Дістервег відкрито виступав проти релігійної нетерпимості і конфесійного навчання, за якого діти католиків і лютеран знаходились в різних школах, де викладання здійснювалось учителями відповідних віросповідань. Вважаючи, що масова народна школа повинна знаходитись в руках держави, Дістервег рішуче вимагав усунення церковної опіки над школою і здійснення над нею контролю не священиками, а спеціалістами-педагогами.

Загальна народна школа мислилась Дістервегом як єдина національна школа, яка повинна сприяти внутрішньому об’єднанню Німеччини і виховувати патріотів, яким близькі інтереси їх батьківщини, але чужі при цьому шовінізм, національна ворожнеча і місцева обмеженість. Розвиток патріотизму у німецької молоді Дістервег уявляє лише на основі загальнонародського виховання, “Ти говори і думай: “Людина – моє ім’я, німець – моє прозвісся””. Дістервег вказує, що патріотичні почуття, любов до своєї країни не мають нічого спільного з презирством і ненавистю до іноземного. У той же час Дістервег рішуче боровся проти сучасних йому космополітів, які недооцінювали національну німецьку культуру та її виховне значення [4, 378 – 388].

Дістервег неодноразово висловлював тривожну думку з приводу нерозвинутості педагогіки як науки. “Якщо порівняти розвиток педагогіки як науки з тією досконалістю, яка досягнута іншими науками, то стає очевидним, що педагогіці залишається бажати ще багато чого. Ясно, що вона ще не розроблена як повноцінна система і тому відчуває ускладнення, коли просять вказати твір, що містить загальноновизнану чи ж взагалі таку, що себе виправдала, систему педагогіки” [3, 105].

“Причину недостатнього розвитку педагогіки Дістервег пояснює різними обставинами. По-перше, вона не самостійна наука, а наука залежна (від філософії, антропології, психології, теології). По-друге, педагогіка, на його думку, лише частково є чистою чи апіорною наукою; інша ж, більша її частина, черпає свої закони з досвіду, з самого життя.

В широкому розумінні слова Дістервег розумів педагогіку як науку про закони і правила свідомої діяльності по вихованню людини. В цьому відношенні педагогіка охоплює і вчення про навчання, тому що навчання полягає в організованому впливі на людину для її освіти; вона включає в себе, Отаким чином, і дидактику. У вузькому розумінні вчення про виховання, на відміну від вчення про навчання, обмежується встановленням законів і правил морального виховання. В цьому розумінні Дістервег педагогіку і дидактику ставить поруч.

Надзвичайно велику увагу обидва педагоги приділяли особистості вчителя. К. Ушинський був переконаний, що його авторитет відіграє визначальну роль у формуванні особистості учня, тому виступав проти розподілу функцій вихователя і викладача. Він висував такі вимоги до вчителя: любов до своєї професії, оволодіння

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ ТА АДОЛЬФ ДІСТЕРВЕГ: ПОГЛЯДИ НА КОНЦЕПЦІЮ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ

педагогічною майстерністю і тактом, високий рівень освіченості [5, 36].

Вчений вказував, що в університетах існують медичні та камеральні факультети, але немає педагогічних, і робив з цього висновок, про те що суспільство надає перевагу здоров'ю людського тіла і вмісту гаманця перед "моральним здоров'ям майбутнього покоління" [9, 199].

Будучи незадоволеним системою підготовки вчителів у царській Росії, він розробив "Проект учительської семінарії", за яким у 1869 р. в Україні було відкрито Коростишівську учительську семінарію. К. Ушинський вболівав за створення таких педагогічних факультетів, де б готували не тільки вчителів середньої школи, а й викладачів педагогіки. Саме своїми педагогічними творами він змусив суспільство привернути увагу до цих проблем, звернути увагу на питання освіти і виховання не тільки фахівців, а й різних верств населення, громадських і культурних діячів.

Для підготовки учителів Костянтин Ушинський пропонував створювати вчительські семінарії, а для вчителів середніх шкіл – педагогічні факультети при університетах. На його думку, вчительська семінарія мала би забезпечувати учнів широким колом загальноосвітніх знань. У навчальний план педагога включав рідну мову, літературу, арифметику, географію, історію, природознавство, співи, музику. Разом з тим рекомендував знайомити семінаристів з основами агрономії і медицини, які на думку вченого їм знадобляться в майбутній роботі серед сільського населення. Важливе місце у навчальному курсі семінарії вчений відводив вивченню педагогіки і методики початкового навчання та психології. Він вважав, що семінарія повинна бути закритим навчальним закладом, бо це створює сприятливі умови для фахового вишколу. Семінарія має формувати творчі особистості, здатні до постійного удосконалення [10, 31 – 32].

А. Дістервег також надавав великого значення професії вчителя для реалізації завдань педагогічної теорії та практики. Він уважав, що педагог повинен бути наділений професійними якостями, займати активну громадську позицію. Розуміючи вагому суспільну роль учителя, німецький педагог вбачав суттєвим елементом його самосвідомості гордість за свою професію; об'єктивне, неупереджене ставлення до учнів і батьків; постійне самовдосконалення; прагнення йти в ногу з життям; національну гордість.

У своїй промові при відкритті семінарії в Мерсі 3 липня 1820 р. він заявив: "Де шкільна справа

занепала, винен учитель; де вона добре поставлена, там вона цим зобов'язана учителю. Учитель для школи – це те ж, що сонце для всесвіту. Він джерело тієї сили, яка приводить в рух всю машину" [3, 43]. Вищим критерієм оцінки діяльності учителя для Дістервега була викладацька діяльність. На його думку, вчитель повинен бути наділений певними професійними якостями.

Дістервег, розуміючи суспільну роль вчителя, надавав великого значення його участі в подіях свого часу, вважав це суттєвим елементом учительської самосвідомості, у зміст якої він включав:

- високу думку учителя про гідність і значення своєї професії;
- правильне ставлення вчителя до учнів і батьків;
- повагу до колег за професією;
- усвідомлення необхідності перманентної самоосвіти;
- усвідомлення необхідності йти в ногу із сучасністю;
- прагнення розвивати в собі кращі особливості тієї нації, до якої він належить.

Серед основних вимог до вчителя у Дістервег виділяв:

"Постійна потреба пізнання, вдосконалення, що має наслідком перманентну самоосвіту і самовиховання. "Вчитель лише до тих пір здатний виховувати і навчати, доки сам працює над своїм вихованням і освітою" [3, 196].

У своїй праці "До питання про істинну емансипацію учителів" А. Дістервег писав "... емансипуйтеся від нерозумних прийомів викладання, від рутини, бездушного ставлення до справи" [2, 416]. Він відводив важливе місце роботі вчителів із літературою. Водночас А. Дістервег стверджував: "Лише людина рішуча, енергійна, з твердим характером, яка знає, що вона хоче і які засоби ведуть до виконання її волі – тільки така людина може виховувати рішучих, енергійних, сильних характером людей" [3, 197]. Вчений закликав учителів: "Емансипуйтеся від дурних настроїв, зверхності, фальшивого благочестя, будь-якої афектації" [2, 416]. Все своє життя А. Дістервег цілеспрямовано сприяв розвитку прогресивних форм педагогічної освіти. Викладаючи свої погляди на зміст семінарської освіти, він уважав необхідним включення в навчальний план загальної педагогіки, дидактики та методики навчання – як важливих, проте самостійних складових педагогічної науки. У своїй практичній діяльності німецький педагог прагнув стимулювати

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

педагогічну творчість семінаристів і озброїти їх навичками шкільної роботи. У зв'язку з цим надавав важливу роль у фаховій в підготовці майбутніх вчителів, практиці у початковій школі. Педагог радив учителеві нести історію в народ, глибоко шанувати традиції пращурів [3, 181].

Висновки. Таким чином, діяльність Костянтина Ушинського і А. Дістервега відповідала потребам суспільно-історичного розвитку їхніх країн, зокрема системам національної освіти. Кожен із них прагнув бачити свій народ освіченим і обґрунтував свою концепцію національного виховання. Їхня педагогічна спадщина заслуговує на творче вивчення і застосування та допоможе краще зрозуміти зміст, форми, методи навчання, виховання на сучасному етапі, зокрема в умовах розбудови української держави. Провідні ідеї “вчителя всіх народів” К. Ушинського та А. Дістервега не втратили своєї цінності й донині

1. Вихруц В. Досвід зарубіжної школи у дидактиці К.Д. Ушинського / Вихруц В. // *Шлях освіти*. – К., 2000. – №1. – С. 42 – 46.

2. Дістервег А. До питання про емансипацію вчителів. / Дістервег А. / *Хрестоматія по*

истории педагогики. – Т. II. – М., 1940. – С. 416.

3. Дістервег А. Посібник для освіти німецьких вчителів. *Избранные педагогические сочинение*. / Дістервег А. – М., 1956. – 375 с.

4. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва. / Кравець В. – Тернопіль. – 1996. – 436 с.

5. Луцик Д. Літопис педагогічної думки в Україні / Луцик Д., Логвиненко Т. – Дрогобич, Відродження, 2000. – 160 с.

6. Руденко Ю. Чи знаємо і шануємо генний Костянтина Ушинського (до 180-річчя від дня народження видатного педагога). / Руденко Ю. *Освіта* 2003. – 5 – 12 березня. – С. 4 – 5.

7. Сбруєва А. Порівняльна педагогіка / Сбруєва А. Суми, 2005. – 320 с.

8. Торопова В. Ідея народності у вихованні / Торопова В / *За творами К.Д. Ушинського та А.А. Дістервега* // *Рідна школа*. – 2004. – №3. – С. 66 – 67.

9. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах: т.1. / Ушинський К. К., 1983. – 488 с.

10. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах: т.2. / Ушинський К. К., 1983. – 359 с.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2009

УДК 37.014.52

**Ірина Паласевич, аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті проаналізовано підходи до визначення та розуміння сучасними українськими та зарубіжними науковцями структурних компонентів естетичного виховання; розкрито найбільш характерне розуміння мети, завдань і принципів естетичного виховання. На основі аналізу автор визначає своє ставлення до розуміння компонентів естетичного виховання.

Ключові слова: естетичне виховання, естетична культура, естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичний ідеал.

Постановка проблеми. Проблеми естетичного виховання були актуальними впродовж усього розвитку людського суспільства. І сьогодні цей напрям виховання є однією зі складових гармонійного розвитку особистості. У технократичному ХХІ столітті існує проблема естетики; поняття краси на сьогодні видозмінюється і деградується. Нове століття вимагає нових підходів і розумінь. Про це наголошується і в державних документах, зокрема у “Державній комплексній програмі

естетичного виховання”. А “Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури” акцентує на необхідності впровадження всього комплексу системи естетичного виховання. У цьому контексті актуалізується питання змісту та структури естетичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці (О. Дубасенюк, І. Зязюн, Л. Кондрашова, О. Пермяков, Н. Зеленкова, Г. Лаврешина, С. Пальчевський та ін.) доводять, що естетичне виховання є важливим напрямом